

ҒТАХА 03.00.00

DOI: <https://doi.org/10.62724/202430104>

Рысбеков Тұяқбай Зейітұлы¹,

ҚР ҰҒА құрметті академигі, т.ғ.д., профессор, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Қазақстан Республикасы, 090006, Орал қ., Н.Назарбаев даңғылы, 162, tuyakbai.rysbekov@mail.ru, ORCID ID: 0009-0008-8354-7496

Тыныштықов Аңсар Қуанышқалиұлы*²,

магистрант, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Қазақстан Республикасы, 090006, Орал қ., Сарайшық 34, tynystykovansar@gmail.com, ORCID ID: 0009-0002-5002-6105

ОРЫС ДЕРЕКТЕРІНДЕГІ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ЭТНОГРАФИЯСЫ

Аңдатпа. Мақалада қазақ жерін зерттеуге жіберілген орыс экспедицияларының бағыты болып саналатын этнографиялық зерттеулер жөнінде сөз қозғалады. Еділ мен Жайық арасын мекендеген қазақтардың этнографиясына арналған талдамалық зерттеулер жүргізілді. Кіші жүз қазақтарының тұрмыс-тіршілігі, мәдениеті жөнінде көлемді материалдар ұсынылды. XVIII-XIX ғғ. Батыс Қазақстан халқының шаруашылығы мен кәсібіне сипаттама берілді. Кіші жүздегі сауда-саттық, мал шаруашылығының тұрмыстағы маңызына талдау жасалынды. Саяхатшылардың негізгі мақсат-міндетімен, олардың жеткен жетістіктері қарастырылады. XVIII-XIX ғғ. Еділ мен Жайық арасындағы қазақтардың өмір салтындағы көшпенділіктің алар орынына ғалымдардың берген бағасы пысықталады. Патша үкіметінің отаршылдық саясатының қазақ өмірін қалай өзгерткендігі жөнінде зерттеушілердің пікірлерімен көзқарастарына талдау жасалынады. Зерттеу нәтижесінде саяхатшылардың Кіші жүз қазақтарын көрші халықтармен (татар, башқұрт) салыстыра отырып баға бергендігі анықталады. Еділ мен Жайық арасын мекендеген қазақтардың Ұлы жүзбен Орта жүз қазақтарынан өзіндік ерекшеліктері барыда ғалымдардың еңбектерінде жазылған. Кіші жүздегі дәстүрлі ғұрыптардың сипаты жөнінде баяндалады. Қорытынды бөлімінде Батыс Қазақстан даласына жүргізілген этнографиялық барлау жұмыстарының тарихнамалық деңгейдегі маңызы анықталып, қазақ тарихын әлемге паш етудегі орыс ғалымдары мен саяхатшыларының тигізген әсеріне баға беріледі.

Кілт сөздер. Этнографиялық зерттеулер, орыс әскерилері, саяхатшылар, ғалымдар, Кіші жүз, әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер, шаруашылық.

Кіріспе. Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бастап өткен тарихы мен салт-дәстүрін, әдет-ғұрпы мен материалдық мәдениетін жаңғыртуда бетбұрыс жасауда. Қазақ этносының өткен тарихы мен мәдениетіне байланысты көптеген мәселелерді зерттеуге назар аударылуда. Этнография (этнология)-халықты зерттеу, халықтану, дүниежүзі халықтарының өмір-тұрмысы, салт-санасы, шығу тегі тағы басқа көптеген өмірлік мәселелерді зерттейді.

Орыс этнографиялық деректері қазақ халқының өткенін білу үшін маңызды дереккөз болып табылады. XVIII-XIX ғасырларда қазақ халқының этнографиясына қатысты материалдарды жинау және зерделеу Ресей ғылымының алдында тұрған негізгі міндеттердің бірі болды. XVIII ғасырда қазақ даласының батыс және солтүстік аудандары Ресейдің құрамдас бөлігіне айналған кезде, бұл аудандар мен олардың халқын ғылыми зерттеу орыс ғылымының тікелей және басты міндеті болып табылды. Осы уақытта қазақ халқының мәдениеті мен тұрмысын экспедициялық зерттеуге алғашқы

талпыныстар жасалды. Бұл қажеттіліктің пайда болу себептері қазақ даласын отаршылдық аймақ ретінде, сондай-ақ Ресей империясы үшін шикізат көзі ретінде пайдалануға деген ұмтылыс болды. Бұдан басқа әлемдік өркениет үшін осы кезге дейін қызық болып келген дала көшпенділерінің өмірі, тұрмысы, ұлттық болмысын адамзат қоғамына паш ету болды. Сондықтан Ресей империясы әскери, табиғи, географиялық және этнографиялық зерттеулерді ұйымдастырды.

Зерттеу материалдарымен әдістері. Мақаланы дайындау кезінде Батыс Қазақстан даласына жіберілген этнографиялық бағыттағы барлау жұмыстарына, орыс ғалымдары мен саяхатшыларының жазбаларына, РФ мен ҚР архив қорларының материалдары негізінде жинақталған ғылыми еңбектерге салыстырмалы талдау жасалынды. Ғалымдардың зерттеулеріндегі Батыс Қазақстан даласын мекендеген халықтардың тұрмыс-тіршілігі, шаруашылығы жөніндегі деректер жинақталды.

Зерттеу нәтижелері. XVIII ғасырдағы қазақ халқын ғылыми зерттеудің жетістіктері негізінен орыс шығыстануының дамуымен байланысты, оның міндеттерін алғаш рет Кирилов, Татишев және Миллер өз еңбектерінде баяндаған. Мемлекеттің отаршылдық мүдделерін жақсы түсінген осы ғалымдардың ойлары мен идеялары 1733 жылы Г.Я. Кердің "Санкт-Петербургтегі Шығыс академиясының мекемелері" жобасында көрініс тапты. XVIII ғасырдың 40-50 жылдарында қазақ ауылдарына көптеген орыс халқы келді. Осы жылдары қазақ-орыс байланыстары қарқынды дамыды: кеңейіп, тұрақты сипатқа ие болды. Қазақ даласында өз ықпалын күшейтуге мүдделі патша үкіметі жыл сайын қазақ ауылдарына қазақ жүздерінің ішкі және халықаралық жағдайын жақсырақ зерделеу, сауданы кеңейту мүмкіндіктерін анықтау, қазақтардың санын айқындау, олардың шаруашылық жүргізуімен, тұрмысымен, әдет-ғұрыптарымен танысу үшін көптеген агенттерді жіберді. Бұл агенттер қазақ ауылдарына және сауда керуендерімен бірге еніп кетті. 1753 жылы Орынбор шенеуніктері Я. Гуляев пен Р. Чучалов көпес Данила Рукавкиннің керуеніне іссапарға жіберіліп, онымен бірге Хиуаға дейін барған болатын. Бұндағы мақсат Кіші жүз бен Орта жүз қазақтарының тұрмыс-тіршілігін, шаруашылығы туралы ақпараттар жинап, патшалық үшін тиімді экономикалық мүмкіндіктерді қарастыру болды [1, 94 б].

П.С. Паллас (1741-1811) – II Академиялық экспедицияның көрнекті мүшесі. Орал мен Батыс Сібірде жұмыс істеген экспедицияның бір бөлігіне басшылық жасады. Экспедиция бағыты Сібір, Орынбор, Илецк, Орск, Жайық қаласы, Гурьев, Орынбор, Уфа арқылы өтті. Оның экспедиция нәтижелері бойынша жазылған негізгі еңбегі-1773 жылы Санкт-Петербургтен шыққан «Ресей империясының әртүрлі провинцияларына саяхат», оның бір бөлімі «Қырғыздар туралы хабар» толығымен қазақ халқына арналған. Паллас алғаш рет 1769 жылы Орынборға келгеннен кейін қазақтармен кездесті, ол жерден қазақ ауылдарына бірнеше сапар жасады. Орынбордан ол орыс шекара сызығы бойымен Сібірге барып, қазақтармен тығыз байланысты Троицк, Петропавл, Омбы, Семей қалаларын аралады. Бұған дейін ол Гурьев пен Орал қалаларына барған. П. С. Паллас қазақтардың көшпелі өмір салты мен күнделікті іс-әрекеттерін, мал шаруашылығын жүргізу тәсілдерін және оның өнімділігін, мал бағуын және жылдың әр мезгілінде қазақтардың жайылымдарды ұтымды пайдалануын егжей-тегжейлі сипаттады. Оның айтуынша, қазақтардың тамағы негізінен мал шаруашылығы өнімдерінен құралған. Аңшылық өнімдері де тұрмыста маңызды болғандығын жазады. Паллас қазақтың үй жиһазы мен қолөнерінің техникасы (тоқу; киіз, былғары, бояу, темір ұстасы, ағаш өңдеу қолөнері) туралы ерекше мәліметтер қалдырды. Бұл мәселелерді сипаттауға бірде-бір автор XVIII ғасырда ғана емес, XIX ғасырда да көп көңіл бөлген жоқ. Паллас кітабында қазақ ауылдарында исламның таралуы туралы көптеген мәліметтер келтірілген, пұтқа табынушылық нанымдардың кейбір қалдықтары туралы егжей-тегжейлі айтылған. Бірақ

автор қазақ халқының ежелгі наным-сенімдерінің негізін құрайтын тәңірі культі туралы ештеңе айтпастан, шамандардың әртүрлі санаттары сияқты екінші дәрежелі мәселелерді сипаттауға назар аударды. Бұл мәліметтердің барлығы, өкінішке орай, автордың қазақ ауылдарында қысқа мерзімді болуының нәтижесі [2, 189-193 бб].

Көрнекті орыс-швед натуралисті, зерттеуші-дәрігер И.П.Фальк 1771-1774 жж. Кіші жүз ауылдарын аралау кезінде қазақ ерлері мен әйелдері арасындағы еңбек бөлінісі туралы баяндаған болатын. Оның айтуынша ерлерге қарағанда күнделікті тұрмыста әйелдер көп жұмыс атқарған. Ер азаматтар мал жайылымдарын қадағалап, орыс, бұхар сауда орындарына барып азық-түлік т.б. қажетті заттар үшін айырбас саудамен (төрт-түлік малмен) айналысты. Аңшылық, жер мәселесі ерлердің басты кәсіптері болғандығы айтылады. Ал әйелдерге үй шаруасындағы ауыр жұмыстар артылған. Күнделікті бала күтімі, ас әзірлеу, үй тазалығынан басқа отын дайындау (ағаш жинау, мал тезегін кептіру т.б.), тоқыма ісі (қойдың, түйенің жүнінен жіп иіру, киіз басу, мата дайындау, тері илеу) көп мөлшердегі сиыр, түйе, жылқыны сауып алынған сүттен ас дайындау әйел адамдардың міндеттеріне жатқан. Сонымен қатар Жайық маңын мекендеген қазақ әйелдері сабын дайындаудың өзіндік технологиясын қалыптастырғанын жазады. Қазақ әйелдерінің сөзсіз ерлігіне тәнті болған И.П.Фальк көшпелі өмірде әйелдердің жауапкершілігінің мол болғандығын айтады [3, 547 б].

Белгілі орыс этнографы, минералогия ғылымының профессоры, П.С.Паллас бастаған экспедицияның белді мүшесі И.Г.Георги жалпы қазақ халқына, соның ішінде Жайық өлкесін мекендеген қазақтарға мазмұнды этнографиялық сипаттама берді. 1770 жылы Мәскеу арқылы Астраханьға келіп, Орал даласына бет бұрды. Сапары барысында Кіші жүздің ауылдарында болып олардың тұрмыс-тіршілігі, әдет-ғұрпы, күнделікті азығы жөнінде мәліметтер жинап, 1799 жылы жарық көрген «Описание всех в Российском Государстве обитающих народов» кітабының «О народах татарского племени и других не решенного еще происхождения Северных Сибирских» атты 2-ші бөлімінде жазып қалдырды. Ғалымның сөзіне сүйенсек қазақтардағы киіз үй башқұрттардың киіз үйіне қарағанда өте кең әрі таза. Бай-бағландар үйлерін ақ киізбен қаптап, қажетті заттарды сақтауға арнайы киіз үй тіккен. Үйдің ішінде әртүрлі көлемдегі сандықтар, айна, парсы кілемдері, төрде қару-жарақ, ат әбзелдері ілулі тұрған. Ерлердің киіну үлгісі шығыс стильіне тән болғанымен басқа ортаазиялық халықтарға қарағанда әлдеқайда жақсырақ. Кең шалбар, қысқа етік, жағалы жейде киген. Ерлері өздерінің күтіміне көңіл аудара білген. Бірақта ғалымның еңбегінде қазақтар жылқыларын әбзелдеуде алдарына жан салмағаны айтылады. Айыл-тұрман, үзеңгіні білікті ұсталарға жасатып салған. Сонымен қатар ат әбзелдерін өзара құнды сый ретінде тарту етіп отырған. Кіші жүздегі қазақ әйелдерінің киім үлгісі татар әйелдеріне ұқсас екендігін, тек әшекей-бұйымдарымен ғана ерекшеленетіндігін Георги өз кітабында жазған болатын [4, 131-132 бб].

Атақты орыстың тарихшы-этнографы А.И.Левшин 22 жасынан бастап қазақ халқы туралы түпкілікті зерттеуін бастады. Оның еңбектерінде Батыс Қазақстан даласымен Кіші жүз қазақтары жөнінде көбірек сөз қозғалады. 1832 ж. жарық көрген «Описание киргиз-казахских, или киргиз-кайсацких орд и степей» атты 3 томдық еңбегінде өлкеміздің табиғаты, биологиялық сипаты, халқының тұрмыс-тіршілігі жөнінде баяндалады.

Еңбектің 3-ші бөлімінде (Этнографические известия) қазақтардың XVIII-XIX ғғ. этнографиясы жөнінде алуан түрлі мол ақпар бар. Әсіресе Еділ мен Жайық арасын мекендеген ру-тайпалардағы салт-дәстүр жөнінде бірқатар құнды деректер келтірілген. Мәселен, қазақ қоғамына белгілі барымтаның басқа жүздерге қарағанда Кіші жүзде өте қатаң болғандығы айтылады. Ресей өз билігін орнату барысында құн төлеу мен барымта

басқаша сипат алды. 1813, 1814 және 1815 жылдары барымта өңірде белең алып, кіші жүз қазақтары орыс шекарасына келіп азық-түлік үшін өздерінің балаларын сатқандығы еңбекте жазылады. 1815 ж. Гурьевте бір айда 100 бала сатылған. 1822-ші жылы 22-ші маусымдағы “Сібір қазақтары туралы жарғының” 202-ші бабында: “қазақтарға қатысты тек: 1) мемлекеттік мүддені сату; 2) кісі өлтіру; 3) тонау мен барымта; 4) өкімет билігіне әдейі бағынбау қылмыстық іс саналсын” деп атап көрсеткен. Содан бастап қазақ жерінің әр тарабында билер соты барымтаны ұрлыққа жатқызып, барымташыларды қатаң жазалау туралы үкімдер шығара бастады. Сонымен бірге А.И.Левшин Батыс Қазақстан өлкесіндегі рулар басқа рулар сияқты ислам дінін берік ұстанғанына бірнеше дәлел келтіреді. Барлық ата дәстүрлерін мұсылмандықпен байланыстыра отырып сақтаған.

Қазақтардағы көп әйел алуды ғалым жан-жақты сипаттаған. Бай, сұлтандардың 3 немесе 4 әйел алғандағына бірнеше мысал келтіреді. Мысалы Кіші жүз ханы Нұралының 16-17 әйелі, 32 ұлы 34 қызы болғанын жазады. Тіпті кіші жүздегі қазақтардың қалмақ қыздарына көптеп үйленгенін жазып, жеті атаға дейінгі қыз алыспау дәстүріне өзінің этнографиялық талдауын жүргізген [5, 82-101бб.].

XIX ғасырдың 20-40-жылдарында патшалық Орталық Азия мен қазақ даласына бірқатар сауда және дипломатиялық миссиялар мен ондаған әскери-ғылыми экспедициялар жіберді, оларға Каспий теңізінен қазақ даласының шығыс шекараларына дейін және Сібір бекініс сызықтарынан оңтүстікке қарай тау бөктеріне дейінгі орасан зор кеңістіктің табиғи-географиялық, геологиялық, статистикалық және тарихи-этнографиялық сипаттамасын жасауға тапсырма берді. Сондай экспедициялардың бірі

*Киргизецъ на конѣ.
Ein Kirgise zu Pferde.
Kirgise à cheval.*

*Киргиска съ лица.
Eine Kirgisin vonwärts.
Une Kirgisiene par devant.*

1 сурет - И.Г.Георги еңбегіндегі қазақтардың сипаты.

А.Ф Негридің басшылығымен 1820 -1821 жж. Бұхараға бағыт бойынша ұйымдастырылды. Елшіліктің басты міндеттерінің бірі сауда және коммерциялық

аспектілерге назар аудару қажеттілігі болғанына қарамастан, оларға Орталық Азияның табиғи ресурстары мен саяси мемлекеттері мен олардың басшыларын зерттеу қажет болды, сонымен қатар олардың Бұхара, Ауғанстан, Иран және Осман империясымен қарым-қатынасын түсіну қажет болды. А. Ф. Негри экспедициясының құрамына: табиғат және география жөніндегі маман Е. А. Эверсман, Бас штабтың капитаны Е. К. Мейендорф, лейтенант В. Д. Волховский кірді. Е. К. Мейендорф пен Е. А. Эверсман Орынбордан Бұхараға дейінгі көшпелі қазақтарға қатысты көптеген қызықты фактілерді ұсынды.

Е.К Мейндорф өз күнделігінде Қазақтардың әдет-ғұрпы пен салт-дәстүрі, олардың күнделікті тұрмысы, тағамдары оны дайындау тәсілдері туралы деректерді, сондай-ақ киік пен жабайы қабандарды аулау принциптері туралы жазып, барымта (Түрік халықтары арасындағы малды жаулап алу қағидаты. Қылмыс немесе келтірілген зиянды өтеу үшін кектің тәсілі), әйелдер туралы, қазақ ауылындағы ресейлік тұтқындарының жай-күйі туралы да сөз қозғап, қазақ даласында басқару принциптерін де жазған. «... Түнде тас үстінде отырып, олар айға қарап, мұнды әндерді айтқан. Онда Қазақ халқының өткен заманы, сондай-ақ аңыз бен тарихи ұлттық батырлары сипатталған...», деп айтқан. Ол қазақ лирикалық әндерінің жалпы мазмұнын сипаттады. Ол қазақпен қырғызға ортақ атау беруге түпкілікті қарсы болды. Оның зерттеулері екі халықтың ара-жігін толықтай бөліп көрсетеді [6, 1936].

Е.К Мейндорф өзінің «Путешествие из Оренбурга в Бухару» атты кітабының 2-3 тарауында Орал, Ақтөбе аумағын мекендеген қазақтардың этнографиясы жөнінде мол, құнды мағлұмат қалдырған. 2-ші тарауында қазақтардағы аңшылық туралы, әсіресе ақбөкендерді аулау әдісі жөнінде жазды. Ақбөкеннің еті басқа жануарлардың етіне қарағанда ерекше дәмді екендігі, және оның терісінен киім тігетіндігін сипаттап жазды. Сонымен қатар саяхатшы Арынғазы сұлтанның ауылында болып, қазақ ауылының сипатына тамсанған болатын. Киіз үйлердің түр-түсін, адамдардың бет-әлпетін ерекше сипаттама берген. 3-ші тарауында қазақтардың Жайықтан-Сырдарияға дейін аралықтағы қазақ қорымдарына сипаттама берген. Кіші жүз қазақтарындағы зираттар көбіне күйдірілген кірпіштерден тұрғызылған. Қарапайым адамдарда қамыс араластырылған тастардан тұрғызылса, қожа-сұлтандарда айқастырылған найза қойылатын болған. Ал Сырдария өңіріне қарай қорымдар биік-биік қаладай көрініс таба бастаған [7, 137-141бб.].

Кіші жүз қазақтарының этнографиясын зерттеген өзге де ғалымдар арасында Г. Г. Фон-хенсты белгілеуге болады. Хенстің негізгі мамандығы әскери инженерия болғандығына қарамастан, қазақ даласында қызмет еткен бірінші жылдары ішінде ол табиғи және минералды ресурстарға қатысты жұмысты ұйымдастырды. Сонымен қатар ол қазақтардың тарихы, этнографиясы, лингвистикасы, фольклоры мен экономикасы туралы зерттеулер жүргізді. Оның «Қазақтардың шығу тегі, олардың дамуы» атты жұмысын белгілеуге болады. Осы жұмыста автор кейбір этнографиялық мысалдарда пайдаланылатын қазақ терминологиясына көңіл бөлген, ол кіші жүзбен оның елді мекендерін сипаттаған [8, 476].

Қорытынды. Қорыта келе, талданған еңбектермен деректердің негізінде Ресей ғалымдарының Батыс Қазақстан даласына жүргізген этнографиялық зерттеулерінің маңызы зор екенін анықтадық. Ғалымдардың жазбалары сол кезеңдегі халықтың тұрмысынан шынайы, еш бұрмалаусыз ақпарат береді деген тұжырымға келдік. П.С.Паллас, А.И.Левшин, И.Г.Георги сынды ғалымдардың арқасында әлемдік өркениетке қазақтар жөнінде ақпарат тарай бастады. Олардың еңбектері болашаққа құнды тарихнамалық дерек ретінде сақталды. Жайық өлкесінен басталған экспедициялармен барлау жұмыстары өз мақсат-міндетіне жетіп, зерттеулерінің жемісін

көрдi. Патша үкiметi қазақ жерiнiң экономикалық, саяси мүмкiндiктерiн анықтап, оны тиiмдi игере бiлдi. Қазақ халқының этнографиясын зерттеу арқылы оның болашағына жоспар құруды көздедi. Халықты толығымен болдандықтың құрсауында ұстау үшiн оның ұлттық болмысын тұншықтыру қажеттiлiгi туындады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТIЗIМI

- 1 Масанов, Э.А. Очерки истории этнографического изучения казахского народа в СССР [Текст] / Э.А. Масанов – Астана, 2007, – 551 с.
- 2 Асфендияров, С.Д. Прошлое Казахстана в источниках и материалах: сборник (V в. до н.э.-XVIII в. н.э) [Текст] / С.Д. Асфендияров // Алматы: «Казакское краевое изд-во», 1935. – 297 с. , <https://www.calameo.com/read/002055968bdac61e4e375>
- 3 «Запискам путешествия академика Фалька» [Текст] / Полное собрание ученых путешествий по России, издаваемое Императорской Академией наук. В 8-ми томах., Москва: «РГБ», 1824, – 568 с.
https://viewer.rusneb.ru/ru/000199_000009_006691909?page=548&rotate=0&theme=white
- 4 Георги, И.Г. Описание всех обитающих в Российском государстве народов... [Текст] / И.Г. Георги – СПб., 1799. – 178 с.
<http://elibrshpl.ru/ru/nodes/14951-ch-2-o-narodah-tatarskogo-plemeni-i-drugih-neshennogo-esche-proishozhdeniya-severnyh-sibirskih-1799>
- 5 Левшин, А.И. Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких орд и степей. [Текст] / А.И. Левшин // Ч-3: СПб., 1832, – 304 с.
<http://elibrshpl.ru/ru/nodes/47076-ch-3-etnograficheskie-izvestiya-1832#mode/inspect/page/118/zoom/>
- 6 Мейендорф, Е.К. 19 ғасыр басындағы саяхатшылардың жазбасындағы қазақтардың этнографиясы [Текст] / Е.К. Мейендорф // Екінші толтырылған басылым, 49-шығарылым. – Астана: «Алтын Кітап», 2007, – 246 б.
- 7 Мейендорф, Е.К. Путешествие из Оренбурга в Бухару. [Текст] / Е.К. Мейендорф // М.: «Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1975, – 175 с.
- 8 Камиева, Г.Б. Из истории исследования Казахской этнографии (XVIII-XIX вв.): Пособие к изучению [Текст] / Г.Б. Камиева – Актау: 2010, – 75 с.

REFERENCES

- 1 Masanov, E.A. Ocherki istorii etnograficheskogo izucheniya kazahskogo naroda v SSSR [Essays on the history of ethnographic study of the Kazakh people in the USSR]. Astana, (2007): 551 s. – (In Rus)
- 2 Asfendiyarov, S.D. Proshloe Kazahstana v istochnikah i materialah: sbornik (V v. do n.e-XVIII v. n.e) [The past of Kazakhstan in sources and materials: a collection (In the century BC-XVIII century AD)]. «Kazakskoe kraevoe izd-vo». Almaty, (1935): 297 s. – (In Rus)
- 3 «Zapiskam puteshestviya akademika Fal'ka» [Notes of the journey of Academician Falk], Polnoe sobranie uchenyh puteshestvij po Rossii, izdavaemoe Imperatorskoj Akademiej nauk. V 8 - mi tomah. «RGB», Moskva, (1824): 568 s. – (In Rus)
- 4 Georgi, I.G. Opisanie vsekh obitayushchih v Rossijskom gosudarstve narodov...[A description of all the peoples living in the Russian state...]. SPb.,(1799): 178 s. – (In Rus)
- 5 Levshin, A.I. Opisanie kirgiz-kazach'ih, ili kirgiz-kajsackih ord i stepej [Description of the Kirghiz-Cossack, or Kirghiz-Kaysak hordes and steppes.]. CH-3, SPb., (1832): 304 s. – (In Rus)

6 Mejendorf, E.K. 19 gasyr basyndagy sayahatshylardyn zhazbasyndagy kazakhtardyn etnografiyasy [Ethnography of Kazakhs in the notes of travelers of the early 19th century]. Ekinshi toltyrylgan basylym, 49-shygarylym, Astana, Altyn Kitap, (2007): 246 b. – (In Kaz)
7 Mejendorf, E.K. Puteshestvie iz Orenburga v Buharu. [Travel from Orenburg to Bukhara]. М. «Glavnaya redakciya vostochnoj literatury izdatel'stva «Nauka», (1975): 175 s. – (In Rus)
8 Kamieva, G.B. Iz istorii issledovaniya Kazahskoj etnografii (XVIII-XIX vv.): Posobie k izucheniyu [From the history of the study of Kazakh ethnography (XVIII-XIX centuries): A guide to the study]. Aktau, (2010): 75 s. – (In Rus)

ЭТНОГРАФИЯ ЗАПАДНОГО КАЗАХСТАНА В РУССКИХ ИСТОЧНИКАХ

Аннотация. В статье речь идет об этнографических исследованиях, которые являются направлением русских экспедиций, направленных на изучение казахской земли. Проведены аналитические исследования этнографии казахов, населявших Волгу и Урал. Представлен объемный материал по быту, культуре казахов Малого жуза. Разработана характеристика хозяйства и профессии западно-казахстанского народа XVIII-XIX веков. Проведен анализ значения торговли в Малом жузе и животноводства в быту. Рассматриваются основные цели и задачи путешественников, их достижения. Будет проработана оценка учеными места кочевничества в образе жизни казахов XVIII-XIX вв. между Волгой и Уралом. Будет проведен анализ взглядов исследователей на то, как колониальная политика царского правительства изменила казахскую жизнь. В результате исследования установлено, что путешественники оценивали казахов Младшего жуза по сравнению с соседними народами (татарскими, башкирскими). Казахи Младшего жуза отличаются от казахов Старшего и Среднего жуза, как показано в трудах ученых. Рассказано о характере традиционных обрядов в Малом жузе. В заключительной части определено значение этнографической разведки Западно-казахстанских степей на историографическом уровне и дана оценка влиянию русских ученых и путешественников на представление казахской истории миру.

Ключевые слова. Этнографические исследования, русские военные, путешественники, ученые, Малый жуз, обычай и традиции, хозяйство.

ETHNOGRAPHY OF WESTERN KAZAKHSTAN IN RUSSIAN SOURCES

Abstract. The article deals with ethnographic research, which is the direction of Russian expeditions aimed at exploring the kazakh land. Analytical studies of the ethnography of the kazakhs who inhabited the Volga and the Urals have been carried out. A voluminous material on the life and culture of the kazakhs of the Small zhuz is presented. The characteristics of the economy and profession of the West Kazakhstan people of the XVIII-XIX centuries have been developed. The analysis of the importance of trade in the Small zhuz and animal husbandry in everyday life is carried out. The main goals and objectives of travelers and their achievements are considered. The scientists' assessment of the place of nomadism in the lifestyle of the Kazakhs of the XVIII-XIX centuries between the Volga and the Urals will be worked out. The analysis of researchers' views on how the colonial policy of the tsarist government changed Kazakh life will be carried out. As a result of the study, it was found that travelers evaluated the Kazakhs of the Maly Zhuz in comparison with neighboring peoples (Tatar, Bashkir). The Kazakhs of the Maly Zhuz differ from the Kazakhs of the Older and Middle Zhuz, as shown in the works of scientists. It tells about the nature of traditional rituals in Maly Zhuz. In the final part, the importance of ethnographic exploration of the West Kazakhstan steppes at the

historiographical level is determined and the influence of Russian scientists and travelers on the presentation of Kazakh history to the world is assessed.

Key words. Ethnographic research, Russian military, travelers, scientists, Maly zhuz, customs and traditions, economy.